

צפרות באש

ערב יום הקדיש הכללי - יום צום עשרה בטבת, חושף הסופר הר' שמואל אלברט, תמונת מצב היסטורית, כמעט לא ידועה, משואת יהודי צרפת | למען תזכור את אשר עשה לך עמלק

אך משמים תכננו עבורו תוכנית פלאית זו, כדי שיהיה בשעת צרה לעזר ומושיע לאחיו היהודים. וככה התגלגלו העניינים והצטרפו יחד לתצרף (פאזל) מושלם - מלחמת העולם הראשונה קטעה את עיסוקיו של אנג'לו בבנקאות במאי 1915 והפכה אותו לאיש צבא בשירות מולדתו האיטלקית. גם בשירותו הצבאי הוא הצטיין ביותר והיה קפיטן בחיל רגלים. משם - הטובים לטיס, בשנת 1916 הוא הועבר לחיל האוויר האיטלקי, והחל לצאת לגיחות מבצעיות במטוסים הצבאיים הכבדים שאז רק החלו להופיע בשמי העולם. הוא הצליח לקצור הישגים גבוהים במשימותיו האוויריות, עד אשר תמה המלחמה סוף סוף. אך אז, במקום לשוב אל ארץ המגף, הוא נשלח לצרפת לשמש שם כקצין קשר ולעבוד בתיאום עם מטה הצבא הצרפתי. לכן התיישב בפריז.

כנראה מאמציו ליישוב העניינים בין שתי המדינות עלו יפה והעלו את קרנו אף בעיני הצרפתים, שכן בגיל שלושים וארבע בערך הוא כבר נקרא לשמש מנהל בכיר בחברות שונות, הן באיטליה והן בצרפת. חשוב לציין כי למרות משרותיו הרמות הוא שמר על מסורת ישראל. האיש המשיך לעלות בצורה מסחררת, התמנה לקונסול כללי של הרפובליקה של סן מרינו, ואחר כך היה לנשיא לשכת המסחר האיטלקי בפריז. באותם ימי זוהר (מדומים וזמניים להחריד) הוא זכה בתואר נכבד ביותר של אביר בשם הכתר האיטלקי ובתואר כבוד מהרפובליקה סן מרינו. גם ממשלת צרפת יצאה מגדרה והעניקה לו (לאיטלקי ועוד יהודי!) בשנת 1936 תואר של לגיון כבוד, אך לא חלפו שנתיים ימים והמפץ הגדול התרחש.

מאיגרא רמה לבירא עמיקתא

ר' שמואל אלברט מעניק לנו רקע על התקופה: "באיטליה של אותם הימים שלט רודן פשיסטי ושמו בניטו מוסוליני, הוא עמד בראש שלטון דיקטטורי, וכל אלו שהעזו להילחם בו או למחות נגד שיטתו הפאשיסטית, חוסלו ביעילות שטנית. בשנים הראשונות של שלטונו, בשנות העשרים של



הגיטו היהודי ברומא

דודן אחד מנתח מומחה ואילו הדודן השני אמן. מעניין לגלות איך כבר במחצית השנייה של המאה ה-16, המשפחה הייתה מוכרת וידועה באזור כולו. בכתבי היסטוריה מצוין כי אחד מאבות המשפחה, דונטו דונאטי, שחי בפינאלה אמיליה, קיבל מדוכס צ'ארה ד'אסטה רישיון מיוחד להיות אחראי לגידול ושיווק הכוסמת בדוכסות מודנה ורג'יו. כנראה הייתה זו זכות מיוחדת, שכן היא צוינה בדברי הימים שם, לשם ולתהילה. אך כמובן, כל הייחוס הרם הזה, לא היה זוכה לאזכור קל אצלנו, כי אין זה מדרכנו להעריך את כל זה, לולי מעשיו הנאצלים של מר דונאטי עצמו.

לפני המבול

מרדכי, או בשמו הלועזי אנג'לו, סיים בהצלחה מסחררת את לימודי המשפטים והחל לעסוק בבנקאות במילאנו ובטורינו. כנראה האיש מעולם לא חלם לעזוב את מולדתו, ועוד לטובת צרפת (כידוע אין כימיה רבה בין תושבי שתי המדינות האלו),

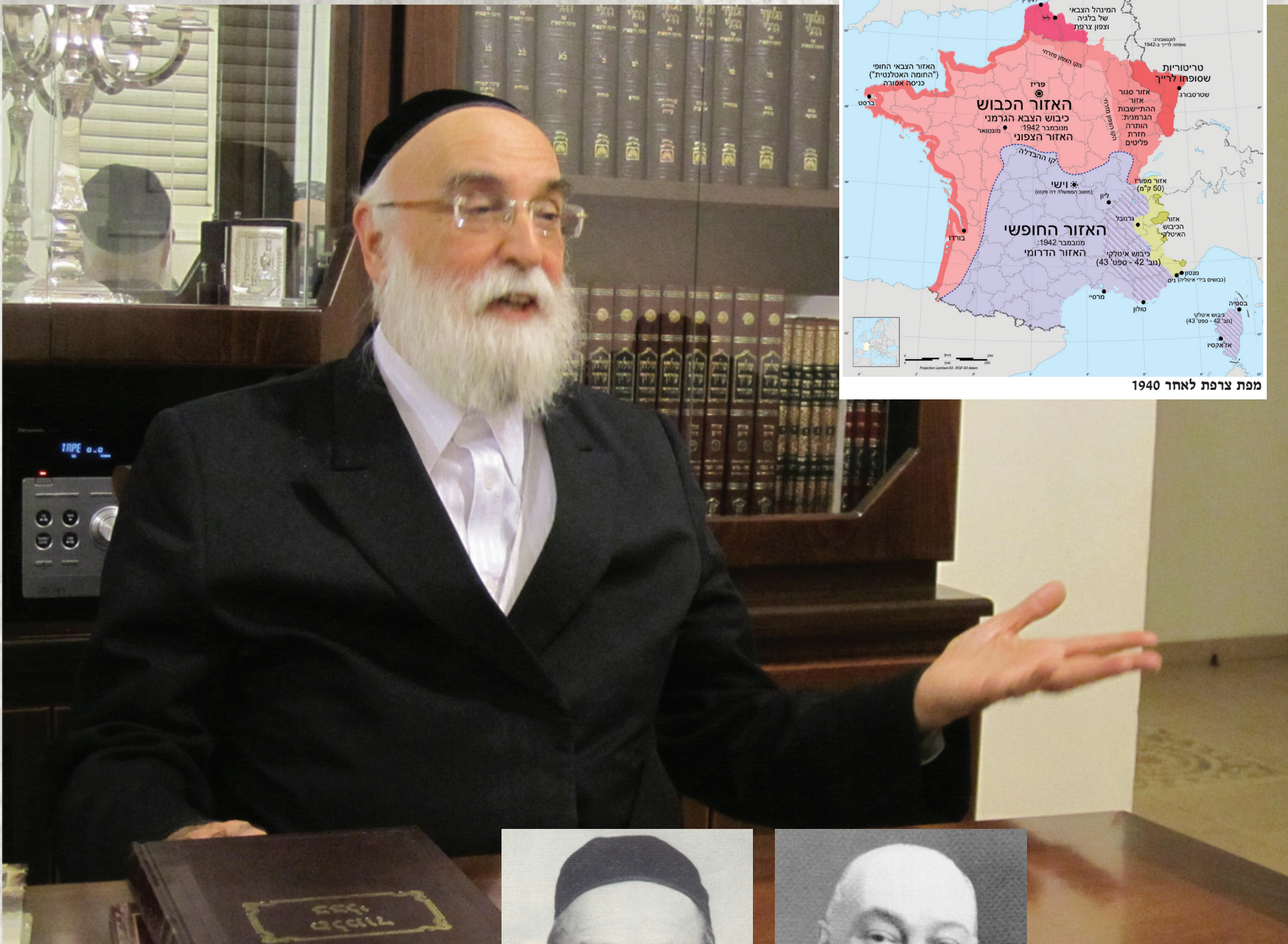


מביא יהודי מן השורה לעסוק בשואת יהודי צרפת? ר' שמואל אלברט כלל לא התכוון לכך, הוא

רק זכר מילדותו את דמות דיוקנו של הרב מפריז, הרב שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל, בעת שהיה הרב מגיע לארץ הקודש, וביקש להעלות על נס את פועלו של הרב. פנייתו לציבור הרחב בבקשת מידע אודות הרב הציפה אותו בים של חומר מרתק, הוא מצא את עצמו נחשף ליומנים מצמררים של אלו שחוו יום יום את הגיהנום, ומעיין בתיעודים מוזעזעים על אלו שהלכו ולא שבו. מתוך שחש חובה עמוקה להעלות על הכתב את פעליו הדגולים של הרב הגדול, הוא החל לעסוק ביתר שאת בשואת היהודים באזור דרום צרפת, נושא שעדיין לא נחקר ולא נבדק דיו. אנו התעקשנו דווקא ללקוט מהספר הייחודי שלו, 'הרב מפריז', נקודות של אור בתוך החשכה, והלא יאומן התרחש: חוץ ממעשיו המופלאים של הרב, שהיו אבוקת אש ומגדלור מאיר לכל יהודי הסביבה, מצאנו אף מצאנו ניצוצות רבים באפלה, בחרנו להתמקד באחד מהם, מרדכי (אנג'לו) בן ר' יהושע אהרון דונאטי ז"ל, יהודי ששמו כמעט נשכח, אך פועלו להצלת יהודים בימים של סער ואש, בוודאי ממשיך לזהור בשמי מרומים.

שורשים מיוחדים

מרדכי דונאטי (3 בפברואר 1885 - 30 בדצמבר 1960) נולד למשפחה שומרת תורה ומצוות במודנה שבאיטליה. מוצאו ממשפחה איטלקית שורשית מיוחסת ביותר, אשר נחשבה לחשובה ביותר בקהילה היהודית במודנה. אף בין הגויים, נישא שמה של המשפחה בהערכה רבה. אביו היה סוחר עשיר המכובד על כולם בזכות הגינותו הרבה. כל שבעת אחיו עסקו במקצועות מכובדים, אחד היה עורך דין, השני בנקאי, השלישי פוליטיקאי לא קטן אשר נלחם בפרלמנט האיטלקי נגד הפאשיזם ועוד. אפילו בני דודיו היו מוכשרים להפליא,



■ מוסף שבועי ■ ה' בטבת תשע"ו (17.12.15) **יום ליום 17**

לא היה בצעד זה שום אלמנט מזיק, אדרבא, קמו עשר עיירות מחסה, שבהן היתה ליהודים אוטונומיה משלהם, שכללה בתי ספר, בתי כנסת וכו'. רק פעם ביום היה עליהם להתייצב ולהתפקד במפקדה מיוחדת. סביב שמרו עליהם אנשי צבא איטלקיים. אנשי הוועד מיהרו להציע לאיטלקים ליטול חסות על העברת היהודים הזרים, הן מבחינה חוקית והן כספית, ולדאוג למחייתם של החוסים בעיירות החסות. האיטלקים נעתרו ברצון לכך".

- איך הגיבו הנאצים על ה'שערוריה'?

"הם יצאו מכליהם, אך האיטלקים טענו להגנתם כי כעת החשש הביטחוני הכבד שאיים על הציר בשל נוכחות היהודים במקום אסטרטגי ליד החוף חלף עבר. הנה היהודים המסוכנים מרוכזים במקומות מוגדרים ונתונים בשמירת הצבא האיטלקי.

"אפילו הדוצ'ה (זה כינויו של מוסליני) התעלם מהפצרות בכירי הנאצים ובחר להשאיר את המצב כך. עוד יותר מכך, גם כאשר אנשי ממשל וישי, שהיו תחת לחץ גרמני, הורו לנציב של ניס, מרסל ריבירו, לעצור את היהודים הזרים בקוט ד'אזור, השיב האיש נחרצות, כי אין להחלטות אלו שום תוקף באזור הכיבוש האיטלקי, כיוון 'שהוא אמור לציית אך ורק לרשויות כיבוש צבאיות איטלקיות', ועוד יותר מכך, הוא הורה לאנשי המשטרה הצרפתית לשחרר את כל היהודים שנתפסו, ולא - השוטרים עצמם ישבו במעצר על כליאת יהודים נתיני איטליה (ולהזכירכם, כל נושאי תעודת חסות נחשבו כבר לנתיני איטליה)".

- מאסר על פגיעה בכבוד האיטלקי.

"כן, ברוך ה' שזו הייתה הדרך האיטלקית להראות את עצמאותם לשותפים הגרמנים, להבהיר להם שאומנם הם בני בריתם, אך לא כנועים להוראותיהם. אך חוץ מעניין הכבוד, אפשר בהחלט לזקוף זאת לפעילות הדיפלומטית המתמשכת של דונאטי. האיש לא ידע מנוח, הוא המשיך להנפיק תעודות מעבר ליהודים לעיירות החסות, לפחות 2,500 יהודים זכו לתעודות אלו, שכאמור היו מעניקות חסות מלאה בדרכים, ואפילו השוטרים הצרפתיים קיבלו הוראה מגבוה שלא להפריע להעברה זו".

הספינות שלא הפליגו

ככל שחלף הזמן, מאמצי הנאצים לגרש את יהודי דרום צרפת ול'לנקות' אותה מיהודיה עלו וגברו. דונאטי הבין כי לא לאורך זמן יבליגו הארורים האלו לנוכחות היהודית שם ויעשו הכול כדי להכריח את האיטלקים להיכנע ולהפקיר את היהודים לגורלם המר. כמו כן, עם הדחתו של הרודן מוסוליני, הלך כוחו של 'הציר' ונחלש, צבא איטליה עמד לפני קריסה, דונאטי חשש ובצדק שמהר מאוד תיפח ברית רומא-ברלין את נשמתה והנאצים יכבשו שנית את דרום צרפת. לכן חתר למבצע בריחה שיחלף כ-30,000 יהודים מדרום צרפת בארבע אוניות לאיטליה ומשם למרוקו שבצפון אפריקה, שכבר שוחררה על ידי צבאות הברית. שם יהיו היהודים מוגנים מציפורני הנאצים.

לצורך כך נסע פעמים רבות לאיטליה כדי לשכנע את מי שצריך לשכנע בטובת המהלך לשני הצדדים, היהודים יינצלו ואילו האיטלקים יתפטרו סוף סוף מהבעיה שהעיקה עליהם. היה עליו גם להשיג את הסכמת בעלות הברית, ששלטו בנתיבי הימים, לבל יטרפדו את האוניות, וכמובן לדאוג למימון הנסיעה בעזרת הג'וינט היהודי. הוא נסע הלוך ושוב מניס לרומא בתחושה שהקרקע בוערת תחת רגליו וכל יום שחולף עלול להיות האחרון לחייו ולחיי יהודים רבים. מאמצי הכבירים נשאו פרי במישור האיטלקי, אך בשאר המישורים, העניינים התנהלו בעצלתיים, הרבה 'בזכות' גופים יהודיים שכלל לא יצאו מגדרם לפעול להצלת אחיהם הסובלים. וכך חלפו הימים הגורליים ללא שוב.

נחתמה הגזירה

"ב-8 לספטמבר 1943 נחתם הסכם שביתת נשק בין בעלות הברית לבין ממשלת איטליה, ובעצם איטליה ניתקה את קשריה עם גרמניה הנאצית. מיותר לציין כי צעד זה חתם את הגולל על תוכנית הבריחה של דונאטי. "החדשה המסעירה תפסה את האיש עיף אך מרוצה, לאחר שיחה יעילה במיוחד עם מדינאי איטלקי בכיר, שהצהיר כי בבוא העת יאשר את ההעברה. הוא שמע אותה בשעה 18:30 על גלי האתר בהיותו ברכבת בדרכו חזרה מרומא לניס.

"דונאטי ההמום ידע היטב שהתוכנית שלו, שכבר רקמה עור וגידים, נטרפה בלב ים. הוא ידע עוד משהו, כי כעת ימהרו הנאצים לכבוש את דרום צרפת ולא יוותרו לו, ליהודי שגרם לאיטלקים להתל בהם אלא יבקשו לעוצרו בכל מחיר. לכן ירד חיש מהרכבת בפירנצה שבאיטליה, וחיש בה מסתור.

"אכן, הוא לא טעה בחששותיו. בביתו שבניס חיכו לו בקוצר רוח המפלצות מהגסטאפו כדי לעצור אותו. הם השחיתו והרסו את דירתו ושדדו את כל רכושו, אך בנפש, למרבה החסד, לא הצליחו לפגוע. בעוד מועד, גילתה המשרתת שלו תושייה ונמלטה עם שני ילדיו המאומצים של דונאטי אל ליגוריה, מקום הולדתה, שם הסתתרה עמם עד עבור זעם".

- מיהם ילדים אלו?

"דונאטי אימץ שני יתומים קטנים בני תשע ועשר, אשר ניצלו בנס אחר שהוריהם גורשו מצרפת ונהרגו במחנות ריכוז נאצי. משמים חמלו עליהם והם ניצלו גם הפעם. "הנאצים השתוללו מזעם על כי טרפם נשמט מפיהם ולא חסכו מאמצים למצוא אותו, החיות הדו רגליות האלו ערכו חיפושים בכל איטליה שאותה כבשו בעקבות פירוק הציר. אך ברוך ה' העלו חרס במאמציהם הרצחניים. דונאטי הסתתר תחילה בטוסקנה ולאחר מכן עבר ללומברדיה, משם הצליח בניסי ניסים לחצות את הגבול לשווייץ ב-14 באוקטובר 1943 בעזרת ידידים מהמחתרת. גם בשוויץ הוא המשיך בניסיונותיו להצלת אחיו הנאנקים בצרפת, אך ללא הועיל, השעה הוחמצה, וכל התוכניות להצלת היהודים טורפדו".

- קשה שלא לחוש בהחמצה על כך.

"כן, אך כיהודים מאמינים בני מאמינים אנו יודעים שהכול משמים. אחר עשרה חודשים של כיבוש איטלקי, כשנים ועיירות החסות היו כעין 'תיבת נח' מימי המבול הזדוני ששצף סביב, הגיעו הנאצים לשם במטרה ברורה לסיים באופן סופי את 'הבעיה היהודית' שלא חדלה להטריד אותם. העיר ניס הפכה לגיהנום, גם עשר ערי המקלט חדלו מלהיות בטוחות. מיד עם בואם ייגשו הנאצים לראשות העיר, לבקש את רשימות כתובות היהודים, אך שם גילו לאכזבתם כי כל הרשימות הללו נשרפו והושמדו. אולם הדבר לא עצר בעד חיות אדם אלו מלבצע את זממם, קומנדו מיוחד של נאצים הגיע לשטח ובסיוע אנשי 'המפלגה העממית הצרפתית' החלו במצוד על יהודי האזור. הם חטפו יהודים באכזריות אופיינית ושלחו אותם באלפיהם למחנה המעצר דראנסי הידוע לשמצה, ומשם נשלחו האומללים ברכבות המוות למזרח אירופה, לעלות על המוקד על קידוש שמו באהבה".

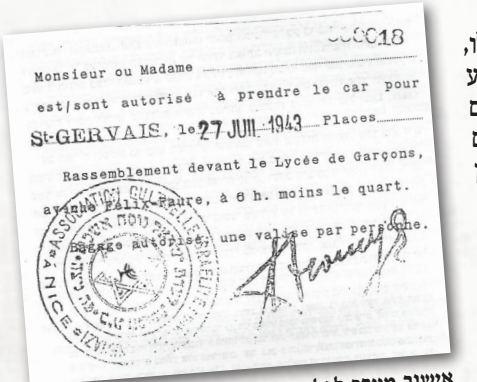
- האם היה לאומללים פתח מילוט?

"מי שיכל נס מניס ומעיירות המחסה לעבר מקומות בטוחים יותר, כמו לעיר ליאון, שגם היא הייתה תחת שלטון הנאצים, אך שם החיים היו נסבלים יותר, התקיימו שם חיים יהודיים פעילים למרות כל הקשיים. בין הנסים מניס אנו מגלים את הרב מפריז יחד עם בני משפחתו, שבניסי ניסים הצליחו לעבור בשלום את הנסיעה המסוכנת ברכבות תחת זהות גויית - תעודות מזויפות שאותן ספקו להם אנשי המחתרת. במשך שבעת החודשים הבאים עד השחרור המיוחל מהנאצים הארורים, הם שהו בדירת מסתור בליאון.

"בנותיו של הרב, טניה ורבקה, עסקו בחירוף נפש בהצלת יהודים, והרב עצמו דן בשאלות כבדות משקל שהתעוררו בצוק העתים. היה להם נס גדול, בראש השנה חדרו הנאצים לדירת המסתור שלהם ורק בניסי ניסים עזבו את המקום בלי ליטול עמם את הרב והרבנית".

- ומה היה עם אלו שנותרו בניס ולא הצליחו לנוס משם?

"הנותרים בניס נאלצו לרדת למחתרת וסבלו שם מחרפת רעב. קרן אור קטנה זרחה בחשכה, אף שהנאצים כבר שלטו באזור, הרי זכות עמידתם של האיטלקים לימין היהודים בזמן שהותם בצרפת, הכשירה את התנאים גם לתקופה שאחר עזיבתם. היהודים לא היו חסרי אונים כמו במקומות אחרים. הם היו מאורגנים ברשתות הברחה ועזרה הדדית,



אישור מעבר לפליט יהודי לעיירת חסות מטעם הוועד של עזרת אחים בניס

"אשרות

שהייה - מעין

תעודת זהות

שהונפקה

מטעם מוועד

הקהילה, ובה

פרטי האיש

ומקום מגוריו

הזמני. אשרות

אלו נחתמו

על יד הוועד

בחותמת מגן

דויד ובתוכה

מנורה, שני

סמלים

יהודיים

מובהקים.

בעיני כוחות

הכיבוש

האיטלקי

היה זה

מסמן רשמי

המקובל

עליהם"

כמו ארגון 'אווזה', ארגון סיוע ותיק מניס שדאג להבריח את הילדים לשוויץ".

- איך הם עשו זאת?

"נכון יותר לשאול איך הן עשו זאת, כי מרבית הנפשות הפועלות בכך במסירות נפש, היו בנות ונשים שיכלו יותר בקלות להסתדר עם ילדים ואף להסתיר את זהותן היהודית. הן עשו זאת בצורה מאורגנת להפליא. הורים שרשמו את ילדיהם קבלו הוראה לארגן להם תיק קטן ובו אך ורק פרטי לבוש ומעט מזון, אך לא מעבר לכך, אף פרט מסגיר כמו תמונות משפחתיות וכו'. בהמשך, לאחר התראה קצרצרה, בדרך כלל בשעות בוקר מוקדמות, הילדים היו נוסעים עם המלווה ברכבות, ונראו כאם ובנה או כאחות ואח. בשל הסכנה הגדולה, נאלצו ההורים לא לחקור ולא לשאול אחר שום פרט מהילדים, ממש ניתקו כל קשר, היה אסור שההורים ידעו לאן לוקחים את אוצרותיהם.

"אנשי הארגון דאגו אף למקומות מחבוא בעוד מועד בכפרים הרבים שהיו באזור, לשם נמלטו יהודים רבים, גם זה ייזקף לזכות האיטלקים שהתושבים האזוריים למדו מהם לסייע ליהודים. כתוצאה מזה, מצאו יהודים מפלט ביתר קלות. ובסיכום הכללי רובם של יהודי צרפת (75%) שרדו בחיים, בניגוד לארצות כיבוש אחרות".

לאחר המבול

- נחזור לגיבור מאמרנו, מר דונאטי, מה היה עמו?

"בתום המלחמה, בשנת 1945 הזמינה אותו הממשלה האיטלקית לחזור לצרפת והפעם בתור עוזר כללי של הצלב האדום.

"בהסכם עם השגריר האיטלקי בפריז, ג'וזפה (לימים הנשיא של הרפובליקה האיטלקית), הוא הוביל את המשא ומתן עם ממשלת צרפת שדנה בסיוע ושחרור האסירים האיטלקים והעצירים אורחיים נתיני איטליה. הוא גם התמנה שנית לראש השגרירות של הרפובליקה סן מרינו בפריז, ובנובמבר 1953 קודם למיופה כוח הממשלה".

- בקיצור, האיש שב לגדולתו הראויה לו.

"בהחלט, והכי חשוב שידע שוב לנצלה לטובת הצלת נפשות. באותם ימים סערו הרוחות בפרשת 'האחים פינאלי', שני אחים יהודים יתומים מהוריהם, ניצלו בימי הזעם מגירוש על ידי נזירות קתוליות, אך חסד לאומים חטאת, כמו ברבים מהמקרים, דאגו אנשי הנצרות להציל ילדים יהודים כדי 'להציל' את נשמותיהם ולספחם לאמונתם הנוצרית. במקרה הכואב הזה, היתה לזוג היתומים הקטנים דודה טובת לב, אחות האב הי"ד, שחקרה ודרשה אחר האחיינים שלה. כאשר מצאה אותם, ביקשה להחזירם לחיק היהדות ולגדלם בארץ הקודש. למרבה הזעם, היא נדחתה בטענה נחרצת כי הילדים כבר הוטבלו לנצרות, ולכן הם הפכו לנוצרים (עפ"ל) וככאלו יישארו עד יום מותם. הדודה לא נכנעה, היא פנתה לבית משפט שפסק לטובתה, אך הילדים הועלמו מהשטח על ידי הכנסייה הצרפתית. העולם כולו רעש וגעש על ציד הנפשות, בייחוד שהמעשה השערורייתי התרחש ממש אחרי שהשואה האיומה גבתה למעלה ממיליון וחצי ילדים יהודיים.

"בשלב קריטי זה נכנס דונאטי לזירה הרגישה, הודות ליחסיו הטובים עם האפיפיור בפריז אנג'לו רונקלי (שהפך ברבות הימים לאפיפיור יוחנן עשרים ושלוש), הוא הצליח לשכנע אותו לצאת נגד החטיפה ולפסוק לאנשי הכמורה להשיב את הילדים לחיק משפחתם האוהבת".

- האם מעשיו של דונאטי הועלו פעם על נס?

"שמעתי שערכו עליו סרט וביימו את פעלו, אך האיש עצמו סירב לשמוע שבחים ותארים וממש דחה בכוח את התואר גיבור, הוא אפילו לא היה מעוניין לקבל מכתבי תודה. מיותר לציין שלמרות זאת הוא קיבל הצהרות ומכתבי תודה מהארגונים היהודים בניס, ויהודים בודדים שחבו לו את חייהם.

"בשמים בוודאי נרשמו באותיות של זהב פעולותיו ופעולות כל אלו שמסרו נפשם למען אחיהם בדרום צרפת בימים של זעם, וזכר מעשיהם הטובים יעמוד לימינם עד קץ הימים" ■



(בימים אלו עוסק הרב שמואל אלברט בנתיבת חלק ב' לספרו 'הרב מפריז' על תקופת אחר השואה ושיקום הקהילות בצרפת, והוא ישמח מאוד לקבל מידע על כך מהקוראים.)

יום ליום 19

■ מוסף שבועי ■ ה' בטבת תשע"ו (17.12.15)